

Moet het CDA verder als niet-christelijke partij?

Het secularisatieproces in ons land zet zich onverminderd voort. Dit bleek onder meer uit een recent groot onderzoek dat resulteerde in het boek 'God in Nederland'. Dit secularisatieproces is voor het CDA niet zonder gevolgen gebleven. Maar wat zijn nu precies die gevolgen? En welke mogelijke toekomststrategieën zijn er voor het CDA te ontwikkelen? Moet het CDA nu wel of niet het confessionele karakter handhaven?

In het begin van deze eeuw was in Nederland het aantal buitenkerkelijken verwaarloosbaar klein. Sinds die tijd nam de onkerkelijkheid in ons land toe, en dit proces van secularisering versnelde nog eens vanaf de jaren zestig. Al snel begonnen sociologen zich bezig te houden met dit verschijnsel: aan het begin van de jaren dertig verscheen de eerste studie over de onkerkelijkheid in Nederland¹. In 1966 deed het weekblad *Margriet* verslag van het eerste grootschalige onderzoek naar geloof en kerk in Nederland. Dit onderzoek werd in 1979 herhaald door journalisten van het weekblad *De Tijd*, en in 1996 nam de redactie van RKK/KRO programma *Kruispunt-tv* het initiatief om dit onderzoek nogmaals te herhalen. In 1997 verscheen het boek *God in Nederland 1966-1996*². In dit boek worden boven-

genoemde drie onderzoeken naar het kerkelijke leven in Nederland vergeleken. De belangrijkste conclusies uit *God in Nederland* zijn dat de betrokkenheid van de Nederlanders op het kerkelijke leven geringer is geworden, dat de tra-

ditionele christelijke godsdienstigheid is verzwakt en dat ook de betekenis van de kerken en de christelijke godsdienst voor het leven en samenleven van de Nederlanders is afgenomen.

Dat dit secularisatieproces niet zonder gevolgen is gebleven voor de grootste christelijke politieke partij in Nederland hebben de

recente verkiezingen uitgewezen. Vanuit het CDA kwamen naar aanleiding van de verkiezingsuitslag geluiden op om een fundamentele discussie te voeren over het karakter van het CDA³. Moet het CDA zich richten op de meer conservatief ingestelde kiezers, de C. la-

Dr. A. Need

ten voor wat het is en een duidelijke middenpartij worden, of moet het CDA een principieel-christelijke partij blijven? In dit artikel gebruik ik de gegevens van het onderzoek *God in Nederland*, 1996 en de Nederlandse Kiezersonderzoeken om de gevolgen van de ontkerkelijking voor het CDA op een rij te zetten⁴. Daarna ga ik kort in op mogelijke strategieën voor de partij in de toekomst.

Afname van godsdienstigheid en minder stemmen op het CDA

Tabel 1 vergelijkt de samenstelling van de bevolking naar kerkelijke gezindte met de politieke-partijvoorkeur van de Nederlanders tussen 1971 en 1994. We vinden onderaan in tabel 1 het percentage respondenten dat aangaf op het CDA (of zijn voorlopers) te hebben gestemd⁵. Voor de periode voor 1977, waarin het CDA nog niet bestond, is de voorkeur voor de voorlopers van het CDA (ARP, CHU en KVP) samengevoegd. De groep buitenkerkelijken is uitgesplitst naar tweede generatie buitenkerkelijken en kerkverlaters. Kerkverlaters zijn wel religieus opgevoed, maar beschouwen zich op het moment van interview niet meer als kerklid; de

tweede generatie buitenkerkelijken zijn niet religieus en ook niet religieus opgevoed⁶. Tabel 1 laat een steeds verder doorzettend proces van ontkerkelijking zien, en een afnemende voorkeur voor het CDA. De groep kerkverlaters is in vijftientwintig jaar tijd meer dan verdubbeld en de groep tweede generatie buitenkerkelijken is gegroeid van 18 procent in 1971 tot 24 procent in 1994. Tegelijkertijd zien we dat de groep Nederlanders die een voorkeur voor het CDA uitspreekt afneemt van 40 procent van de Nederlandse bevolking in 1971 tot 20 procent in 1994.

Stemmen steeds meer niet-christenen op het CDA?

In een artikel uit de bundel *Van de pastorie naar het torentje. Een eeuw confessionele politiek* schetste W.F. de Gaay Fortman in 1991 dat steeds meer mensen die niet onmiddellijk met het christendom verbonden zijn op het CDA stemmen⁷. Bij deze - veelgehoorde - uitspraak wil ik hier een aantal nuanceringen plaatsen. Ten eerste wil ik laten zien in hoeverre buitenkerkelijken een voorkeur voor het CDA uitspreken, en ten tweede welk aandeel van de stemmen op het CDA afkomstig zijn van buitenkerkelijken.

Tabel 1: De samenstelling van de bevolking naar kerkelijke gezindte en percentage stemmen op het CDA tussen 1971 en 1994 (in %)

	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994
<i>Kerkelijke gezindte</i>								
Roems-katholiek	39	35	37	38	35	33	30	26
Nederlands-hervormd	19	22	19	18	17	15	15	14
Gereformeerd	11	12	10	10	9	6	9	7
Buitenkerkelijk Kerkverlaters	13	14	16	17	19	25	26	29
Tweede generatie buitenkerkelijk	18	17	19	17	21	21	20	24
CDA	40	33	36	34	28	33	34	20

Tabel 2: CDA voorkeur naar kerkelijke gezindte in 1966, 1979 en 1996 (in %)

	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994
<i>Kerkelijke gezindte</i>								
Rooms-katholiek	62	50	55	55	48	52	55	41
Nederlands-hervormd	35	32	33	31	31	42	41	29
Gerelformeerd	69	63	72	64	53	58	57	50
Buitenkerkelijk Kerkverlaters	7	6	11	6	6	16	15	5
Tweede generatie buitenkerkelijk	3	1	4	3	2	7	8	3

Tabel 2 laat overtuigend zien dat de aantrekkingskracht van het CDA onder religieuzen over het algemeen sterk is afgenomen, terwijl ook de groep buitenkerkelijken in 1994 in geringere mate een voorkeur voor het CDA heeft dan in 1971. In 1986 en 1989 stemden relatief veel buitenkerkelijken op het CDA. Dat steeds meer mensen die niks met het geloof van doen hebben een voorkeur voor het CDA uitspreken, zoals De Gaay Fortman beweert, komt dus niet zozeer omdat buitenkerkelijken dat nu meer dan vroeger doen (in 1971 sprak 10% van de buitenkerkelijken een voorkeur voor het CDA uit, in 1994 was dit percentage 8) maar voornamelijk door het feit dat de groep buitenkerkelijken veel groter is geworden.

Van welke groepen krijgt het CDA zijn stemmen?

Electoraal gezien is het voor politieke partijen belangrijk om te weten welk

aandeel van de stemmen op een partij afkomstig zijn van welke groepen mensen. Ook al stemt maar 8 procent (in 1994) van de buitenkerkelijken op het CDA, als deze groep meer dan de helft van de Nederlandse bevolking omvat is het een voor een politieke partij een niet te negeren deel van het electoraat. In tabel 3 staat voor elke kerkelijke gezindte welk aandeel het in het electoraat van het CDA uitmaakt.

Tabel 3 laat zien dat de voorlopers van het CDA in 1971 96 procent van hun stemmen kregen van kerkleden, terwijl in 1994 nog maar 88 procent van de CDA-stemmen afkomstig was van kerkleden. We kunnen dus, zoals De Gaay Fortman beweert, stellen dat er inderdaad steeds meer buitenkerkelijken op het CDA stemmen, met de nuancering dat dit grotendeels te wijten is aan het feit dat de groep van kerkverlaters groter is geworden en niet aan het feit dat

Tabel 3: Van welke kerkelijke gezindtes krijgt het CDA zijn stemmen in 1966, 1979 en 1996 (in %)

	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994
<i>Kerkelijke gezindte</i>								
Rooms-katholiek	61	53	56	60	59	53	49	52
Nederlands-hervormd	17	21	18	16	18	19	18	20
Gerelformeerd	19	23	20	19	17	11	16	17
Buitenkerkelijk Kerkverlaters	2	3	11	3	4	12	12	8
Tweede generatie buitenkerkelijk	2	1	2	1	2	5	4	4

Tabel 1: Deel van de bevolking in 1996 dat vindt dat de kerken zich moeten uitspreken over maatschappelijke onderwerpen (in %)

	Rooms-katholiek	Nederlands-hervormd	Gerelormeerd	Kerkverlaters	Tweede generatie buitenkerkelijk	CDA voorkeur	Gehele Bevolking
Gebruik van voorbehoedsmiddelen	35	43	43	34	36	37	37
Homoseksualiteit	44	48	68	35	32	49	40
Echtscheiding	40	51	63	39	35	51	42
Abortus	53	55	68	39	39	60	46
Zelfdoding	52	52	62	40	34	52	44
Euthanasie	62	59	76	44	37	64	51
Doodstraf	58	64	53	50	44	58	53
Discriminatie	71	74	77	59	61	67	65
Armoede	84	92	82	83	76	87	83

buitenkerkelijken nu meer dan vroeger een voorkeur voor het CDA hebben. Merk ook hier op dat het CDA in de jaren 1986 en 1989 een relatief groot deel van zijn stemmen (respectievelijk 17 en 16 procent) van de groep van buitenkerkelijken kreeg, maar ook hier krijgt het CDA de meeste stemmen van de kerkverlaters, en niet zozeer van de tweede generatie buitenkerkelijken. De aantrekkingskracht die premier Lubbers op de buitenkerkelijken heeft gehad, moet dus voornamelijk gezocht worden onder de kerkverlaters, en niet zozeer bij de tweede generatie buitenkerkelijken.

Als we onze aandacht richten op de tweede generatie buitenkerkelijken dan vallen twee zaken in het bijzonder op. Ten eerste, deze groep voelt zich nauwelijks aangetrokken tot het CDA, en in de afgelopen decennia is hierin ook weinig verandering opgetreden. Ten tweede heeft het CDA electoraal gezien ook niets bij deze groep te halen: slechts vier procent van de stemmen op het CDA is in 1994 afkomstig van

tweede generatie buitenkerkelijken. Ook hierin is door de tijd heen nauwelijks verandering te ontdekken.

Wanneer 17 procent van de stemmen (in 1986) op het CDA afkomstig is van kerkverlaters, en het secularisatieproces zich steeds verder voortzet, is er dan toch iets voor te zeggen om het christelijke karakter van de partij wat minder te benadrukken? Ik wil hier een aantal argumenten noemen tegen het opgeven van de christelijke identiteit van het CDA. Ten eerste valt te verwachten dat het CDA door een middenpartij te worden onder de kerkleden stemmen zal verliezen, een groep waarvan het CDA 83 procent (in 1986, in 1994 was dit 88 procent) van zijn stemmen krijgt. Ten tweede heeft onderzoek laten zien dat kerkverlaters, naarmate het langer geleden is dat zij de kerk hebben verlaten, steeds minder geneigd zijn om op het CDA te stemmen*. Allereerst breken zij de band met de kerk, en op termijn breken kerkverlaters ook de band met christelijke partijen. Daarnaast moeten we bedenken dat de kinderen

van kerkverlaters tot de tweede generatie buitenkerkelijken behoren, en dat deze groep in het geheel geen voorkeur voor het CDA heeft. Op de lange termijn lijken de ex-leden voor het CDA dus niet de meest geschikte groep om stemmen bij te werven.

De rol van kerken in de Nederlandse samenleving

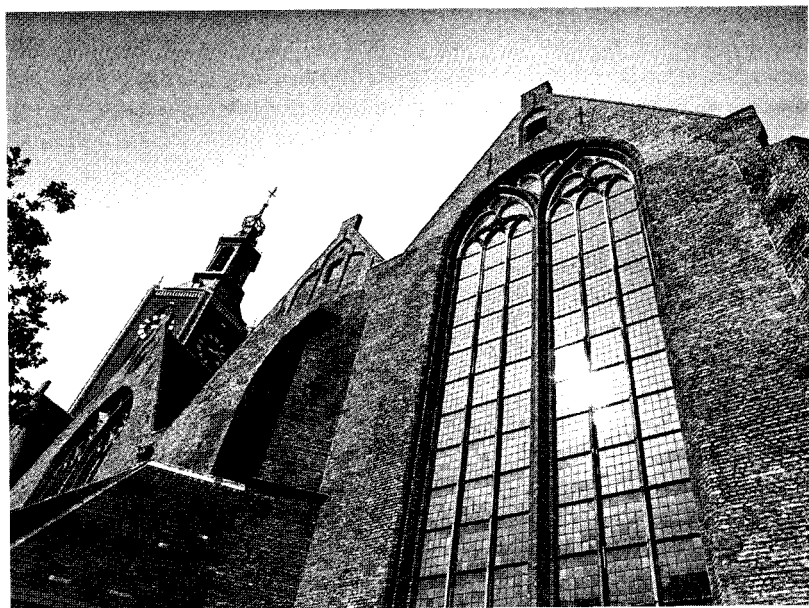
Tot slot wil ik ingaan op de mening van de bevolking over de rol van de kerk in de Nederlandse samenleving. De ondervraagden van het onderzoek *God in Nederland 1996* kregen verschillende onderwerpen voorgelegd met de vraag of de kerken hierover publiekelijk een uitspraak moeten doen. Tabel 4 laat zien welk deel van de bevolking van mening is dat de kerken zich over deze onder-

werpen moeten uitspreken, en welk deel van de CDA-kiezers vindt dat de kerken zich over deze maatschappelijke problemen moeten uitspreken.

We zien in tabel 4 dat een belangrijk deel van de Nederlanders vindt dat de kerken zich over actuele maatschappelijke problemen moeten uitspreken. Van de mensen die een voorkeur voor het CDA uitspreken vindt een nóg groter deel dat de kerken zich publiekelijk moeten uitspreken over deze problemen. Wanneer we de bevolking uitsplitsen naar kerkelijke gezindte, valt op dat de tweede generatie buitenkerkelijken het minst vinden dat kerken zich over maatschappelijke onderwerpen moeten uitspreken, terwijl kerkleden dat over het algemeen veel meer vinden. Gereformeerden zijn over het

Tabel 5: Aard van de uitspraken die kerken moeten doen over actuele maatschappelijke problemen (in %)

	Gehle bevolking 1996	CDA voorkeur 1996
<i>Echtscheiding</i>		
Volledig afwijzen	8	8
Voorwaardelijk aanvaarden	44	63
Volledig aanvaarden	47	29
<i>Abortus</i>		
Volledig afwijzen	17	21
Voorwaardelijk aanvaarden	55	71
Volledig aanvaarden	28	8
<i>Euthanasie</i>		
Volledig afwijzen	15	14
Voorwaardelijk aanvaarden	52	75
Volledig aanvaarden	33	12
<i>Discriminatie</i>		
Volledig afwijzen	80	73
Voorwaardelijk aanvaarden	9	18
Volledig aanvaarden	10	9

Moet het CDA het confessionele karakter behouden?

(foto: Hans Hordijk)

algemeen het sterkst van mening dat de kerk een actieve rol heeft bij maatschappelijke onderwerpen, behalve wanneer het om zaken als de doodstraf en armoede gaat. Opvallend is verder dat een meerderheid van de bevolking vindt dat kerken zich uit moeten spreken over zaken als discriminatie en armoede⁹.

Welke uitspraak de kerken dan moeten doen over deze maatschappelijke onderwerpen is te vinden in tabel 5. In deze tabel is voor een aantal politiek relevante onderwerpen aangegeven welke uitspraak de kerken daarover volgens de gehele bevolking moeten doen en volgens de mensen met een CDA-voorkeur.

Over het algemeen zien we dat mensen met een CDA-voorkeur conservatiever en gematigder zijn dan de gemiddelde Nederlanders wanneer het gaat over ethische zaken als echtscheiding, abortus en euthanasie, maar ook wanneer het

gaat over sociale onderwerpen als discriminatie. Mensen met een CDA-voorkeur geven vaker de voorkeur aan het 'voorwaardelijk aanvaarden' van ethische en sociale onderwerpen.

Of een politieke partij als het CDA een bijdrage moet leveren aan de oplossing van deze maatschappelijke problemen blijft de vraag. Aan de ondervraagden is de vraag voorgelegd of de kerken over deze maatschappelijke problemen een uitspraak moeten doen, en niet de vraag of een politieke partij als het CDA dat moet doen. De hier gepresenteerde gegevens laten evenwel overtuigend zien dat het CDA geen stemmen heeft te verwachten van mensen die geen enkele band met de kerk hebben: van de buitenkerkelijken hebben alleen de ex-leden in geringe mate een voorkeur voor het CDA; tweede generatie buitenkerkelijken hebben nauwelijks een voorkeur voor het CDA. Daar komt bij dat het CDA op de kiezers-

markt van de buitenkerkelijken concurreert met een heleboel andere partijen als de PvdA, de VVD en D66.

Handhaving confessioneel karakter?

Moet het CDA dan kiezen voor handhaving van het confessioneel karakter? Gegeven het feit dat de ontkerkelijking in Nederland in de toekomst alleen nog maar verder zal doorzetten¹⁰, lijkt ook dit voor een politieke partij niet de meest ideale manier om stemmen te werven. De groep religieuzen in Nederland wordt steeds grijszer en steeds kleiner. Maar het handhaven van het confessionele karakter lijkt de beste van twee kwaden: een strategie waarbij het CDA zijn confessionele karakter minder benadrukt kan alleen maar in een verlies aan aanhang onder de groep kerkelijken resulteren; een groep waar toch meer dan 80 procent van de stemmen op het CDA vandaan komt.

Dr. A. Need is als onderzoeker verbonden aan de vakgroep sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Noten

1. Kruijt, J.P. (1933). *De onkerkelijkheid in Nederland. Haan verbreiding en oorzaken. Proeve eener sociografische verklaring*. Groningen: Noordhoff.
2. Dekker, G., De Hart, J. & J. Peters (1997). *God in Nederland, 1966-1996*. Amsterdam: Anthos.
3. Zie bijvoorbeeld Aantjes, W. (1998). 'Het CDA weigert te kiezen', in *Hervormd Nederland*, p. 3, 20 juni.
4. Op het moment dat dit artikel werd geschreven, waren er nog geen gegevens beschikbaar over de verkiezingen van 6 mei 1998.
5. De in de tabellen gepresenteerde percentages betreffen respondenten die zowel antwoord gaven op de vraag naar de kerkelijke gezindte als op de vraag naar de politieke-partijvoorkeur. Alleen respondenten die een voorkeur voor een politieke partij aangaven zijn in de tabellen gepresenteerd. Vanwege de kleine aantallen en de heterogene samenstelling is de groep 'andere religie' uit de tabellen weggelaten.
6. Het komt in Nederland nauwelijks voor dat mensen die niet religieus zijn opgevoed zich later tot een geloof bekeren. Zie hiervoor bijvoorbeeld Dekker, G. (1987). *Godsdienst en samenleving: inleiding tot de studie van de godsdienstsociologie*. Kampen: Kok.
7. De Gaay Fortman, W.F. (1991). 'De toekomst van het CDA'. In P. Luykx & H. Righart (red.), *Van de pastorie naar het torentje. Een eeuw confessionele politiek* (pp. 155-160). Den Haag: SDU.
8. Need, A. & N.D. De Graaf (1996). *The changing electorate of confessional parties: effects of socialisation and intragenerational religious mobility in the 1956-1991 elections*. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 29, 27-44.
9. De enquête is gehouden in de tijd nadat bisschop Muskens publiekelijk de uitspraak deed dat armen, als ze niet kunnen leven, een brood mogen weghalen uit de winkel.
10. Becker, J.W. & R. Vink (1994). *Secularisatie in Nederland, 1966-1991*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.